

Кафедра струнно-смічкових інструментів

Методика викладання фахових дисциплін у закладах вищої освіти (альт, віолончель, контрабас, арфа)

Освітній ступінь	магістр
Спеціальність	025 «Музичне мистецтво»

Курс	1
Семестр	1,2

Освітньо-професійна програма	«Музичне мистецтво»
	Альт, Віолончель,
	Контрабас, Арфа

Статус	<u>обов'язкова</u>
--------	--------------------

ECTS	3
Годин	90
лекційні заняття	30
семінарські заняття	30
самостійна робота	30

Форма контролю	<u>Залік/Екзамен</u>
-----------------------	-----------------------------

Інформація про викладача

ПІБ	Полянська К.В. – професор, завідувач кафедри струнно-смичкових інструментів, заслужений діяч мистецтв України, кандидат філософських наук.
Профіль викладача	https://orcid.org/0000-0001-6190-5979 (Полянська К.В.)
e-mail	strunni.nmau1@gmail.com

Анотація навчальної дисципліни

Методика викладання фаху (гри на альті, віолончелі, контрабасі, арфі) у закладах вищої освіти є складовою частиною фахової підготовки студентів-виконавців, які по закінченню магістратури отримують також кваліфікацію викладача профільних дисциплін у вищих навчальних закладах. Відповідно, дисципліна передбачає засвоєння специфічних знань і умінь в об'ємі, який необхідний для подальшої педагогічної, методичної діяльності та творчого керівництва.

Метою курсу «Методика викладання фахових дисциплін у закладах вищої освіти» (альт, віолончель, контрабас, арфа) є підготовка висококваліфікованих спеціалістів, які здатні фахово, послідовно, ефективно навчати студентів, передавати їм поглиблені музично-естетичні й історико-теоретичні знання та формувати художнє мислення і високопрофесійну майстерність гри на обраному інструменті, направляти обдаровану молодь до вершин професійного мистецтва. Виконавська мистецька педагогіка, на оволодіння якою націлений курс даної дисципліни, вимагає специфічних знань щодо

традиційних та інноваційних способів навчання молодих фахівців у закладах вищої школи, підготовки їх до самостійної виконавської творчості.

Вивчення методики розраховано на студентів з високим рівнем підготовки, які проявили себе як талановиті і перспективні фахівці під час вступних іспитів до магістратури. Зміст курсу пов'язаний з такими дисциплінами, як «Фах», «Квартетний клас», «Камерний ансамбль», «Психологія творчості» та магістерською кваліфікаційною роботою.

Головні завдання курсу «Методика викладання фахових дисциплін у закладах вищої освіти» (альт, віолончель, контрабас, арфа) полягають у вихованні професійної творчої зрілості у студентів, аналітичного мислення, широкого мистецького світогляду, здатності узагальнювати та передавати свій виконавський досвід, здатності використовувати знання спеціальної виконавської та методичної літератури.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент **повинен знати:**

- історію музичної педагогіки, альтові / віолончельні / контрабасові / арфові викладацькі школи;
- основи організації навчального процесу у вищих музичних закладах;
- сучасні тенденції і напрямки в галузі музично-педагогічної діяльності;
- принципи підготовки до відкритого уроку як особливої форми викладацької роботи;
- спеціальну методичну літературу;
- основні засади творчої роботи з альтовим / віолончельним / контрабасовим / арфовим репертуаром;
- правила читання новітніх форм нотного запису в творах композиторів XX – XXI ст.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент **повинен вміти:**

- ефективно організувати навчальний процес;
- показати результати навчального процесу у вигляді творчих звітів;
- володіти різноманітними формами викладацької діяльності;
- використовувати інтерактивні методи навчання;
- володіти засобами виконавської майстерності в контексті традицій різних виконавських шкіл та різноманітних музичних стилів і жанрів;
- розрізняти і застосовувати різні методичні підходи до вивчення і відтворення віолончельного / контрабасового репертуару різних стилів;
- аналізувати та критично розглядати процес виконання;
- застосовувати у власній практиці досвід видатних педагогів;

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент **повинен мати навички:**

- самостійної роботи з учбовою літературою;
- розробки плану і проведення уроку гри на альті / віолончелі / контрабасі / арфі за основними темами і репертуарними вимогами вищої музичної освіти згідно сучасних форм педагогічної роботи;
- виконання основного об'єму педагогічного репертуару, який вивчається в вищих музичних навчальних закладах;
- кваліфікованого пояснення різноманітних музично-теоретичних питань, з якими пов'язане інструментальне виконавство.

Програмні компетентності:

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК 2. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 4. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 5. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях

ЗК 6. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 7. Здатність до міжособистісної взаємодії

ЗК 8. Здатність працювати в міжнародному контексті.

ЗК 9. Здатність працювати автономно.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності спеціальності (СК)

- СК 1.** Здатність створювати, реалізовувати і висловлювати свої власні художні концепції.
- СК 2.** Усвідомлення процесів розвитку музичного мистецтва в історичному контексті у поєднанні з естетичними ідеями конкретного історичного періоду.
- СК 3.** Здатність розробляти і реалізовувати творчі проекти по створенню / інтерпретації / аранжуванню та перекладу музики.
- СК 4.** Здатність інтерпретувати художні образи у виконавській / композиторській / педагогічній діяльності.
- СК 5.** Здатність збирати та аналізувати, синтезувати художню інформацію та застосовувати її для теоретичної, виконавської, педагогічної інтерпретації.
- СК 6.** Здатність викладати спеціальні дисципліни в закладах освіти з урахуванням цілей навчання, вікових та індивідуальних особливостей здобувачів освіти.
- СК 7.** Здатність аналізувати виконання музичних творів або оперних спектаклів, здійснювати порівняльний аналіз різних виконавських інтерпретацій, у тому числі з використанням можливостей радіо, телебачення, Інтернету.
- СК 8.** Здатність взаємодіяти з аудиторією для донесення музичного/навчального матеріалу, вільно і впевнено репрезентувати свої ідеї (художню інтерпретацію) під час публічного виступу.

Програмні результати навчання:

- ПРН 1.** Володіти професійними навичками виконавської, творчої та педагогічної діяльності
- ПРН 2.** Володіти навичками ансамблевого музикування в групах різних складів у концертно-виконавському та репетиційному процесах.
- ПРН 3.** Визначати стильові і жанрові ознаки музичного твору та самостійно знаходити переконливі шляхи втілення музичного образу у виконавстві.
- ПРН 4.** Професійно здійснювати аналіз музично-естетичних стилів та напрямків.
- ПРН 5.** Вибудовувати концепцію та драматургію музичного твору у виконавській діяльності, створювати його індивідуальну художню інтерпретацію.
- ПРН 6.** Володіти музично-аналітичними навичками жанрово-стильової та образно-емоційної атрибуції музичного твору при створенні виконавських та педагогічних інтерпретацій.
- ПРН 7.** Володіти термінологією музичного мистецтва, його понятійно-категоріальним апаратом.
- ПРН 8.** Здійснювати викладання гри на інструменті / вокалу /диригування / теорії, історії музики / композиції з урахуванням потреб здобувача освіти, цілей навчання, вікових та індивідуальних особливостей здобувача

Перелік тем

МОДУЛЬ 1

Модуль розглядається як ввідний до курсу і розглядає традиційні і інноваційні методи викладання гри на спеціальному інструменті (альті / віолончелі / контрабасі /арфі) необхідні для формування, розвитку та відкриття перспективних шляхів музичної мистецької діяльності як форми втілення ідей композиторської та виконавської музичної творчості, збереження і збагачення внеску української музичної культури до світової мистецької спадщини і сьогодення.

Змістовий модуль 1. Введення в курс. Традиційні методи викладання і творчого керівництва.

Тема 1. Історія музичної педагогіки. Альтові / віолончельні / контрабасові / арфові викладацькі школи в історії світових закладів освіти та концертно-гастрольному житті 19-21 ст.

Тема 2. Особливості вищої музичної освіти. Організація навчального процесу і творчих звітів. Педагогічна практика. Виконавська практика.

Змістовий модуль 2. Інноваційні методи викладання у закладах вищої освіти.

Тема 1. Сучасні тенденції і напрямки в галузі музично-педагогічної діяльності. Мотивації музичної творчої діяльності у ХХІ ст. і їх коригування в навчальному процесі.

Тема 2. Інтерактивні методи навчання. Організація та проведення семінарів-диспутів, семінарів-дискусій, круглих столів. Групова робота з ілюстративним матеріалом (аудіо та відео- записами, нотними прикладами, ілюстраціями до методичних видань тощо). Групова евристична бесіда як спосіб вирішення завдань педагогічної та виконавської практики (*метод проблемного навчання*). «Кейс-метод» у вирішенні питань творчого життя студента музичного вузу.

Тема 3. Підготовка до відкритого уроку як особливої форми викладацької роботи.

МОДУЛЬ II

Модуль присвячений темам методики творчої роботи з альтовим / віолончельним / контрабасовим / арфовим репертуаром різних історичних стилів та жанрів і виконавським засобам та формам майстерності, відповідним до художніх завдань.

Змістовий модуль 3. Методика роботи з альтовим / віолончельним / контрабасовим/арфовим репертуаром.

Тема 1. Сольний, камерний та оркестровий бароковий репертуар. Основні підходи до засвоєння творів та відтворення стилістичних рис.

Тема 2. Класичні сонати, концерти та симфонії. Трактовка образних характеристик, темпів, ритмічної організації музичної тканини, відповідність вибору динаміки, тембру тощо художнім завданням (роль альтової / віолончельної / контрабасової / арфової партії в конкретному інструментальному складі, особливості акустичних умов тощо).

Тема 3. Сольний і камерний альтовий / віолончельний / контрабасовий / арфовий репертуар в творчості композиторів-романтиків. Стилєві принципи і виконавські підходи.

Тема 4. Альтові / віолончельні / контрабасові /арфові партії в романтичних оркестрових творах та операх. Розуміння та відтворення диригентського жесту.

Тема 5. Альтові / віолончельні / контрабасові / арфові твори модерністів і постмодерністів. Роль виконавця в творах різних художніх напрямів кінця 19- поч. 21 ст.

Змістовий модуль 4. Традиційні та новітні технічні прийоми гри як художні засоби.

Тема 1. Якісне звуковидобування, звуковедення і виразне виконання як головні фактори виконавської майстерності. **Аплікатура як художній засіб.**

Тема 2. Техніка лівої і правої руки в виконанні основних прийомів гри на альті, віолончелі та контрабасі. Штрихи. Динаміка. Фразування. Філіровка звука. Піццікато. **Вібрація.** Флажолети. Подвійні ноти. Акордова техніка.

Тема 3. **Гами** і інструктивний матеріал в системі підтримання професійної виконавської форми альтиста / віолончеліста / контрабасиста /арфіста.

Тема 4. Новітні виконавські прийоми альтиста / віолончеліста / контрабасиста / арфіста. Гра древком смичка. Гра на грифі. Скордатура. Глісандо. Тремоло. Одночасне виконання pizzicato й arco. Четвертьтонові послідовності.

Форми та технології навчання

Дисципліна «Методика викладання фахових дисциплін у закладах вищої освіти» для студентів освітнього ступеня «Магістр» кафедри струнних інструментів оркестрового факультету НМАУ імені П. І. Чайковського складається з лекційних та семінарських занять та відповідної частки годин для самостійної роботи та підготовки.

Викладач дисципліни також здійснює:

- постійне спостереження за педагогічною практикою студента, консультує студента в ході розробки методичних підходів у складних випадках;
- співпрацює з СНТТ (організація та проведення методичних семінарів, студентських конференцій тощо);
- проводить моніторинг пасивної та активної участі своїх студентів у майстер-класах з фаху, проводить обговорення їх результатів.

Навчальні ресурси

Нотний матеріал / педагогічний репертуар, музикознавча та методична література за фахом представлені у вільному доступі в бібліотеці та читальній залі Академії, інтернет-ресурси. Всі необхідні додаткові матеріали для вивчення навчальної дисципліни надсилаються у Viber, Messenger, Telegram.

Методи контролю

Підсумковими формами контролю з дисципліни «**Методика викладання фахових дисциплін у закладах вищої освіти**» (альт, віолончель, контрабас, арфа) за професійним та творчим розвитком студентів освітнього ступеня «**Магістр**» є модульні контрольні роботи / реферат та залік у 1 семестрі та екзамен у 2 семестрі. Крім того, протягом семестрів студент освітнього ступеня «Магістр» мусить виступити на семінарі або відповісти під час контрольного опитування.

Система оцінювання

№ з/п	Контрольний захід оцінювання	Всього %
1.	Семінар	40
2.	Модульний контроль	40
3.	Залік/Іспит	20
	Всього	100

Критерії оцінювання знань студентів:

Оцінка «відмінно»:

- **А (90-100)** Отримує студент, який засвоїв теоретичний матеріал та осмислив основні підходи до методичних питань з точки зору потреб виконавської та викладацької діяльності, досконало виконав усі завдання, передбачені планом курсу: опанував всі теми змістовних модулів, приймав активну участь у семінарських заняттях, вичерпна та розгорнута відповідь на екзамені з посилання на наукову літературу, нотні джерела, у тому числі й зарубіжні, аудіо та відеоматеріали. Яскраво виражене аналітичне мислення.

Оцінка «добре»:

- **В (82-89)** Отримує студент, який достатньо опанував теоретичний матеріал та ознайомився з основними підходами до методичних питань з точки зору потреб виконавської та викладацької діяльності, здатний самостійно виправляти помилки, виконав всі завдання курсу, має загальне уявлення про основні науково-літературні джерела.
- **С (74-81)** Отримує студент, який засвоїв теоретичний матеріал та виконав навчальний план в цілому, але не вичерпно; допускає несуттєві неточності в формулюванні відповідей та демонструє певну неповноту теоретичних знань під час

усного залікового опитування, недостатньо виражене аналітичне мислення.

Оцінка «задовільно»:

- **D (64-73)** Студент опанував навчальний матеріал частково, виконав окремі завдання курсу поверхово та неякісно, із помилками у розумінні основних понять дисципліни, виявляє труднощі у самостійному розумінні виконавської та викладацької діяльності, неточно відповідає на питання викладача, незнання науково-літературних джерел.
- **E (60-63)** Студент опанував навчальний (теоретичний і практичний) матеріал в мінімальному обсязі, теми змістовних модулів опрацював вибірково, не виконав основні завдання модульної контрольної роботи, не здатен самостійно оцінити і характеризувати методичні питання, низький рівень загального опанування тем курсу.

Оцінка «незадовільно»:

- **FX (35-59)** Студент не опанував у цілому навчальний матеріал курсу, не орієнтується в його проблематиці, не виконав завдання курсу, нездатний самостійно виправляти помилки. Демонструє дуже низький рівень знань під час додаткових запитань викладача.
- **F (1-34)** Студент не виконав жодного з завдань курсу, не здатен сформулювати основні поняття дисципліни. Не спроможний відповісти на жодне з питань екзаменаційного білету, навіть з допомогою викладача.

Інклюзивне навчання

Навчальна дисципліна може викладатися студентам з особливими освітніми потребами.

Неформальна освіта

У межах вивчення навчальної дисципліни передбачається відвідування відкритих уроків педагогів Академії та інших вищих закладів музичної освіти (в офлайн та онлайн форматах), концертів класу, майстер-класів. Передбачається участь студентів (пасивна та активна) у міжнародних, всеукраїнських та кафедральних конференціях, круглих столах, перегляд відео-уроків і лекцій видатних виконавців та педагогів-методистів; відвідування культурно-мистецьких заходів, театрів, мистецьких експозицій, виставок тощо.

Рекомендована література

1. Гаврилець Д.Г. Європейський альтовий концерт: генезис, еволюція, жанрові моделі: дис. ... кандидата мистецтвознавства: 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка. Львів, 2012. 227 с.
2. Городецький А.В. Європейське альтове мистецтво першої половини ХХ століття: виконавська практика та композиторська творчість: дис. ... кандидата мистецтвознавства: 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Київ, 2019. 216 с.
3. Гумен О. Арфа в Україні. Історія та особливості. Збірник наукових праць ДАККІМ, Київський національний університет ім. Т Шевченка. К.: 2011. С. 312-318 – т(Вип. XXVI)
4. Гумен О. Виконавська арфова школа – традиції і сучасність. К.: ІМФЄ ім. М. Рильського, 2011. – Вип. 6. – С. 318-325
5. Гумен О. Геннадій Ляшенко. Концерт для арфи і камерного оркестру. Музична україністика: сучасний вимір: Вип. 4: Міжвідомчий збірник наукових статей. – К.: ІМФЄ ім. М.Т.Рильського. 2009. – С. 120-125.

6. Єргієв І.Д. Артистичний універсум музиканта-інструменталіста кінця ХХ – початку ХХІ ст.: автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства: 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Київ, 2016. 39 с.
7. Криса О. Альтове мистецтво Києва у контексті європейських традицій: дис. ... кандидата мистецтвознавства: 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, Київ, 2011. 213 с.
8. Кулаков С. В. Альтова інтерпретація 6 сюїт Й. С. Баха для віолончелі соло : дис. ... кандидата мистецтвознавства : 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Київ, 1999. 208 с.
9. Кулаков С. В. Перлина українського альтового мистецтва (принцип педагогічної діяльності А. Венжегі) // *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В. Гнатюка* : зб. ст., №1(4), 2000. С.100–103.
10. Кулікова В.М. “Емоційна цілісність концертного виконання (засоби спілкування у визначенні критеріїв сприйняття та оцінювання музичного виконавства) зб. Наукових праць “Дослідження . Досвід. Спогади.” КССМШ ім. М. Лисенка - К; 2007р. 126-134с.
11. Кулікова В.М. “Художнє мислення музиканта. Традиції та інновації” Навчальний методичний посібник для студентів та викладачів виконавських факультетів вищих музичних навчальних закладів III - IV рівнів акредитації. -К; Купріянова 2007.132с
12. Кулікова В.М. «До проблеми оформлення постановочного апарату віолончеліста. Спадщина школи К. Батінга» тези міжнародної науково-практичної конференції» Феномен школи в музично-виконавському процесі НМАУ ім. П. Чайковського -К; 2005р. 10-16с.
13. Кулікова В.М. «Інтерпретація класичного музичного тексту із застосуванням новітніх технологій (І.С. Бах , Сюїти для віолончелі соло, виконавська версія ЙО-ЙО-МА” стаття зб. Наукових праць» Дослідження . Досвід. Спогади.”, вип.4 ,Міністерство культури і мистецтв України , НМАУ ім. П. Чайковського,-К; 2003р. 23-27с.
14. Кулікова В.М. «Механізми пам’яті солістів-інструменталістів в процесі формування та реалізації виконавського задуму музичних творів” стаття зб. Наукових праць “Дослідження. Досвід. Спогади.» Вип. 3, Міністерство культури і мистецтв України , НМАУ ім. П. Чайковського , -К; 2002_53-60с.
15. Кулікова В.М. «Нові форми виховання виконавської майстерності в класі віолончелі» стаття Науковий вісник НМАУ ім. П. Чайковського, вип.14,Музичне виконавство6;-К;2000р.-179-189с.
16. Купріяненко Е. Б. Альт у політембровому камерно-інструментальному ансамблі австро-німецької традиції (пізнє бароко – Й. Брамс): автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Харківський державний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків, 2010. 18 с.
17. Лучанко О.М. Жанр контрабасового концерту в музично-історичному процесі. – Автореферат дис. на здоб. наук. ступ. канд.. мистецтвознавства. – Львів, 2008.
18. Палшков Б. Б. Особливості звуковидобування та інтонування на альті. Київ: Музична Україна, 1982. 96 с.
19. Полянська, К., Білоусов, С. (2022). Контрабас в камерно-інструментальній музиці ХХ століття: До питання формування сольного виконавства на контрабасі. Науковий журнал ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, Вип. 18(1), С. 32–36. [https://doi.org/10.31500/1992-5514.18\(1\).2022.260390](https://doi.org/10.31500/1992-5514.18(1).2022.260390), URL : <http://hudkult.mari.kiev.ua/article/view/260390>
20. Полянський Ю.О. Нариси з методики викладання гри на віолончелі. К.,1978
21. Стеценко В. К. Методика навчання гри на скрипці. Ч. 1. Львівська державна консерваторія імені М. В. Лисенка, оркестрова кафедра.
22. Стеценко В. К. Методика навчання гри на скрипці. Ч. 2. Київ, Музична Україна, 1982. 120 с.
23. Столярчук Б. Контрабасисти України. Біографічний словник. – Рівне, Держ. редакційно-видавниче підприємство, 1992.

24. Сумарокова В.Г., Сойка Б.В. – засновник сучасної контрабасової школи України. // Музичне виконавство. – К.: Науковий вісник НМАУ ім. П.І.Чайковського, 1999. – Вип. 2. – С. 144 - 156.
25. Сумарокова В. Історія українського віолончельного та контрабасового мистецтва в контексті європейського виконавства [підручник]. / В. Сумарокова. – К. : НМАУ імені П. І. Чайковського, 2014. – 200 с.
26. Сумарокова В. Київська струнно-смичкова школа в контексті європейського виконавського мистецтва (віолончель, контрабас). // Музичне виконавство. – К.: Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського, 1999. – Вип. 1. – С. 38 – 52.
27. Сумарокова В.Г., Білоусова Ю.В., ... Сучасне віолончельне мистецтво: Естетика, Теорія, Практика. К., 2009
28. Фундатор контрабасової школи України // Музика, 2014, № 4. – С. 34–37.
29. Червова О.А. "Вадим Сергійович Червов" (фрагменти з книги "Вклонитися пам'яті")- стаття. Дослідження, досвід, спогади. вип. 7. збірник наукових і науково- методичних праць професорсько- викладацького колективу КССМШ ім. М.В.Лисенка та НМАУ ім. П.І.Чайковського. Київ, "Генеза" 2007
30. Червова О.А. "Навчання віолончеліста: методика, техніка, завдання" для студентів вищих музичних навчальних закладів 3-4 рівнів акредитації. Схвалено Міністерством культури і туризму. Лист від 31.05 2007р. # 710/3/13-07. УДК787.3(075).ББК85.315.5Я7. ISBN 978-966-8668-45-6. Вид. "Фенікс" Київ 2016.
31. Червова О.А. "Старовинна музика". Музичний матеріал для розвитку творчого мислення. Навчально- методичний посібник для студентів вищих музичних навчальних закладів 3-4 рівнів акредитації. Схвалено Вченою радою НМАУ ім. П.І.Чайковського. Протокол #8 від 29 березня 2018 року. УДК 780.614.334.78.03(076) С77. ISBN 979-0-9007146-2-6. Вид. "Фенікс" .Київ 2018р.
32. Червова О.А. «Четверта камерна симфонія для віолончелі і струнного оркестру В.Губаренка». опус 49, 1994 рік. - стаття. «Дослідження, досвід, спогади»» Вип.7.Збірник наукових і науково- методичних праць професорсько- викладацького колективу КССМШ ім. М.В.Лисенка та НМАУ ім. П.І.Чайковського.
33. Червова О.А. Проблеми виконання та інтерпретації "Рапсодії для віолончелі і фортепіано" Ю.Іщенка. Музичне виконавство. Науковий вісник НМАУ ім. П.І.Чайковського. випуск 2 .Київ 1999 рік.
34. Milislavljevic M. The evolution of viola playing as heard in recordings of William Walton's Viola Concerto: thesis ... Doctor of Musical Arts / Rice University, Houston, Texas, 2011. 91 p.
35. Orszagh Tivadar. Bracsaiskola. Editio Musica, Budapest 1954. 90 с.
36. Primrose W. Walk on the North Side. Provo, Utah: Brigham Young University Press, 1978. 237 p.
37. Riley M. W. The history of the viola, V. II. Michigan: Printed by Braun-Brumfield, Ann Arbor, 1991. 454 p.
38. Riley M. W. The history of the viola. Michigan: V. I. Braun-Brymfield, Ann Arbor, 1993. 396 p.
39. White J. Lionel Tertis. The first great virtuoso of the viola. Boydell Press, 2006. 408 p.